

Modernite ve Postmodernitede Değişen Ölüm Algısı

Changing Perception of Death in Modernity and Postmodernity

 Mustafa Atak⁽¹⁾, Zehra Atak⁽²⁾

⁽¹⁾ Erciyes Üniversitesi, Türkiye

⁽²⁾ MEB, Türkiye

⁽¹⁾ mustafaatak@erciyes.edu.tr, ⁽²⁾ zehraatak@hotmail.com

Geliş Tarihi: 5 Nisan 2022

Kabul Tarihi: 17 Mayıs 2022

Yayın Tarihi: 30 Temmuz 2022

Öz: Bu çalışmada, değişen dünyadaki ölüm algısı irdelenerek ölümden kaçınma, ölümü yok sayma gibi yaklaşımların modern ve postmodern dönem insanı üzerindeki etkileri karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda modern ve postmodern dönemin yitdiği olan huzur ve mutluluğun, değişen ölüm algısıyla ilişkili olup olmadığı incelenmeye çalışılmıştır. Moderniteyi takip eden postmodernitede modernitenin yıkıma uğratmaya çalıştığı birçok şeye karşı ilgi ve yönelimin artmasıyla ölüme bakışta ve ölümlle ilgili tutumlarda da birtakım değişiklikler olmuştur. Postmodernitenin etkisiyle ölüm hakikatinin yerini, gerçeklikten uzaklaşmaya imkân sağlayan gelişmiş tıp ve teknoloji sayesinde, uzun ve sorunsuz yaşama arzusu almıştır. Sonsuzluk hayali ile umutsuzluğa sürüklenerek dengesi bozulan, depresyona giren ve psikiyatristlerin kapısını aşındıran çağın insanına psikiyatrinin öğretmesi gereken şey de kaçınılmaz bir gerçek olan ölümlü düşünmesi ve fanilikle yüzleşmesidir.

Anahtar Kelimeler: Ölüm Algısı, Modernite, Postmodernite, Varoluşçu Psikoloji, Hayatın Anlamı.

Abstract: In this study, the perception of death in the changing world was examined and the effects of approaches such as death avoidance and ignoring death on modern and postmodern people were compared. In this context, it has been tried to examine whether peace and happiness, which are lost in the modern and postmodern era, are related to the changing perception of death. With the modernity, man has made it an obligation to avoid death which is an inevitable fact of life and spoils the enjoyment of life. In the postmodernity following the modernity, there have been some changes in the attitude towards death with the increase of interest and orientation towards many things that modernity tries to destroy. With the effect of postmodernity, the reality of death has been replaced by the desire to live long with no problem due to advanced medicine and technology that allows to move away from reality. The thing that psychiatry tries to teach to the people of the era who are driven to despair by the dream of eternity, become mentally unstable and depressed, and constantly seeking help from psychiatrists, is to think about the death which is an inevitable reality and is to face mortality.

Keywords: Perception of The Death, Modernity, Postmodernity, Existential Psychology, The Meaning of Life.

1. Giriş

On yedinci yüzyılda Avrupa’da başlayıp sonrasında neredeyse dünyanın bütününü etkileyen, toplumsal yaşam tarzını ve örgütlenme biçimlerini kapsayan (Giddens, 2004, s. 11) modernitenin oluşumunda; fikri açıdan “Aydınlanma Çağı”, siyasi açıdan “Fransız Devrimi” ve mali açıdan “Sanayi Devrimi” etkili olmuştur (Aslan, 2011, s. 13). Modernitenin fikri altyapısını oluşturan “Aydınlanma Hareketi”, 17. ve 18. yüzyıllarda mevcut bulunan totaliter anlayışa, feodal toplum yapısına, baskıcı dini yaklaşıma karşı henüz olgunlaşma aşamasında bulunan burjuvazinin yönetmiş olduğu bir özgürlük hareketi haline gelmiştir (Yıldız, 2001, s. 95).

“Modernite yeni bir düzen kurmak, insanı yerkürenin tek hâkimi yapmak, hümanizmi yaymak ve kâinatı cennete çevirebilmek amacıyla yaşamı statik şekilde algılayan geleneksel anlayışı ve geçmişten aktarılan değerleri yıkmanın zaruri olduğunu vurgulamıştır. Nitekim modernite pratiklerinin çoğu, geçmişten gelerek toplum içerisinde yaygınlaşan davranışları ve geleneksel değerleri yok etmeye yönelik olmuştur.” (Bingöl, 2017, s. 25).

Geleneğin etkisinden kurtulmaya niyetlense de aslında aydınlanma süreğen bir şekilde kendi kendini tahrip etmiş ve giderek katı bir görünüm sergilemeye başlamıştır (Adorno, 1995, s. 12–20). Geleneğin dayatmalarından kurtulmak çabası yeni dayatmalar ortaya çıkarmış ve modern Batı insanı hayatın tadını kaçırın ve yaşamın kaçınılmaz gerçeği olan ölümü görmezden gelerek ölümden kaçmayı adeta mecburiyet haline getirmiştir. Bunu takip eden postmodernitede ise modernitenin yıkıma uğratmaya çalıştığı birçok olguya karşı yönelimin artmasıyla beraber Batı insanının ölüme bakışında ve ölümlle ilgili tutumunda da değişim görülmüştür.

Postmoderniteyle birlikte bireyselleştirilen hakikatler arasında dinler, tarikatlar, büyü, alternatif tıp, astroloji, medyumluk, köy yaşamı, geleneksel giyim ve yaşam tarzı gibi modernite ile barışık olmayan birçok konu (Bingöl, 2017, s. 29) değişime uğrarken ölüm de payına düşeni almış, ölüm algısı bariz biçimde farklılaşmıştır.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Problem

Batı’da ölüme yüklenen anlamın değişmesi bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Ölüme sebebiyet vermesi nedeniyle hastalıklara karşı geliştirilen tutumlarda, ölen kişiye karşı sergilenen tavırlarda, ölüm sonrası gerçekleştirilen törenlerde, defin işlemleri ve mezar yapımlarında etkisini gösteren bu problemler, insanın ölüme dolayısıyla hayata bakışında köklü değişiklikler meydana getirmiştir. Bunun yanı sıra toplumsal bir tabu haline gelen ölümden kaçınılması şiddet olaylarının da artmasına neden olmuştur. Bu

bağlamda; araştırmanın problem cümlesi, Batı'da modernite ve postmodernitenin etkisiyle değişen ölüm algısı ve İslam dini etkisinde şekillenen ölüm algısı nasıldır? şeklinde belirlenmiştir.

Alt problemler ise şöyle sıralanmıştır:

- 1) Değişen dünyada ölüm algısı nasıl bir seyir izlemektedir?
- 2) Geleneksel dönemden modernite ve postmoderniteye evrilen Batı'nın ölüme bakışı ile İslam dininin etkisindeki Türk halkının bakışı nasıldır?
- 3) Modernite ve postmodernitenin etkisi ölüm anında, cenaze merasimlerinde ve mezarlıklarda nasıl bir dönüşüme yol açmaktadır?

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Ölüm Nedir?

Gerek geleneksel dönemde gerekse modernite ve postmodernitede ölümün tanımı benzer şekilde yapılmıştır. Temel olarak canlı varlıkların hayatîyetlerinin son bulması ölüm kavramıyla ifade edilmiştir.

Bitmek-tükenmek, hissiz kalmak, hayatın zıttı, derûnî uyku, sönmek, bir şeyden kuvvetin gitmesi, hayvânî kuvvetin yok olması, geçmek, aşmak ve ruhun bedenden kurtuluşu gibi anlamlara gelen (Bilmen, 1967, s. 124) ölüm kavramı, *Türkçe Sözlük*'te "bir insan, bir hayvan ya da bitkide yaşamın tam ve kesin olarak sona ermesi" şeklinde tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük (I-II), 2010, s. 10). Ölümün tanımı değişmez nitelikte olsa da algılanması zamana ve topluma göre farklılık göstermektedir.

Var olduğu günden bu tarafa sürekli sorgulamasına rağmen ölüm ve sonrası ile ilgili somut verilere ulaşamayan insan; ölümü yorumlayışıyla, ölüm karşısında gösterdiği tepkilerle, ölen kişinin uğurlanmasına yönelik olarak yapmış olduğu eylemlerle ölüme sonlanmış olan hayatı bir biçimde anlamlandırmaya çalışmıştır. Ölüm olgusu; her bireyin fikir, inanç, manevi ve ahlaki yapısıyla bağlantılı olarak farklı biçimlerde algılanmış ve tecrübe edilmiştir (Yakıt, 1993, s. 84).

İnsan, bilinç düzeyindeki ya da bilinçdışıdaki yaşamını, ölümü dikkate alarak değerlendirmekte ve bir nevi yaşam felsefesi oluşturmaktadır. Varoluşçu filozof ve psikologlara göre ölüm, yaşamın amacını ve anlamını keşfetmede çok önemli bir role sahip olarak görülmektedir.

Varoluşçu psikolojinin, temel temaları arasında da yer alan ölüm, insanın içinde bulunduğu en büyük ikilemdir. İnsan istese de istemese de ölümü yaşayacaktır. Ölüm, varoluşun çözemediği fakat yaşamak zorunda olduğu belki de yaşamın anlamının içinde saklı bulunduğu en büyük gizemdir (Yanbastı, 1990, s. 245). Hayatının belirli dönemlerinde melankolik bir kişilik sergileyen Kierkegaard'ın varoluşsal ontolojisinde ölüm, ruh ve bedenin dinginliğe ulaşmasıdır (Kierkegaard, 2013, s. 15). Ona göre ölüm bir kurtuluştur ve her türlü acının sona ermesidir (Kierkegaard, 2001, s. 23).

Nietzsche, yaşam ve ölümün birlikteliğiyle oluşan diyalektik yapıdan hareketle olgunlaşmış olan her şeyin, ölmek istediğini; olgunlaşmamış bulunan her şeyin de yaşamak istediğini belirtmektedir (Nietzsche, 1959, s. 107). Heidegger'e göre ise ölüm, insanın varlığının kaynağı olup onun betimlenmesinde önemli bir unsur olduğu için, varlığın anlamının idrak edilmesinde de büyük öneme sahiptir. Ona göre, hayat kaçınılmaz bir şekilde ölüme yürür ve ölüm, insanın en temel imkânıdır. İnsanın varoluşu, ölüm içindir (Williams, 2005, s. 136).

Psikoloji alanının kurucularından Freud, yaşam (eros) ve ölüm (thanatos) içgüdüleri kuramında ölümün insan üzerindeki etkisinden hareketle hayatın asıl amacının ölüm olduğunu vurgulamaktadır. Freud'un, ölümü hayatın nihai hedefi olarak ifade etmesi, biyolojik manada yaşam ve ölümün bir çatışmadan ziyade benzer niteliklere sahip olgular olduğunu düşündürmektedir. Şayet hayatın zorluklarına katlanmak isterseniz kendinizi ölüme hazırlayın (Freud, 2002, s. 366-367) sözleriyle Freud, yaşamın bütünüyle ölüme dönük olduğuna ve ölümün de insan için kaçınılması imkânsız bir son olduğuna vurgu yapmaktadır.

İslam dininde ölümle ilgili algı, Batı'da yaşananlardan farklı olup ölümü geçiştirmek ya da yok saymak yerine ölümü düşünmek ve ölümden ibret almak yaklaşımı benimsenmektedir.

İslam'da ölümle yüzleşmek ve ölümü tefekkür etmek tavsiye edilmiştir. "Lezzetleri acılaştırın ölümü çokça zikredin." (Tirmizî, 2019, s. 26) hadisi ve İslam tasavvufunda rabita-ı mevt olarak isimlendirilen ölüm tefekkürü, ölümün üzerinde düşünülmesi gereken bir olgu olduğuna işaret etmektedir. Ölüm tefekkürü ile kişinin ölüm bilinci kazanması ve ölümlü olduğu hakikatini her an akılda tutması, ânın farkında olarak hayatı daha verimli geçirmesi yönünde değişim yaşamayı motive etmektedir.

İnanan insan için bir son olmayıp tam tersine yeni bir yaşamın başlangıcı kabul edilen ölüm, gerçek sevgiliye kavuşma olarak görülmektedir. Tüm yaşam süresince bu yeni

başlangıç için hazırlık yapılması gerekmektedir (Aldemir, 2014, s.398). Hz. Peygamber de; “Akıllı insan odur ki sıklıkla ölümü hatırlar ve ölüm sonrasına da en iyi şekilde hazırlık yapar.” (Beyhakî, 2010, s. 212) beyanıyla ölümü hatırlamanın ve ahirete hazırlanmanın önemini vurgulamaktadır.

Ölümü, kişinin dünyevî sıkıntı ve üzüntülerinden kurtularak gerçek huzur ve mutluluğa ulaşması ve ruhun ten hapsinden kurtularak ebedî hayata ve Yaratıcıya kavuşması olarak yorumlayan Mevlânâ, ölümün bir düğün gibi karşılanması gerektiğini (Mevlânâ, 1995, s. 3/287), ölüm karşısında mutlu ve neşeli olunmasını hatta onun arzu edilmesini tavsiye etmektedir (Mevlânâ, 1957, s. 1/309).

H. Ömer, ölümü her daim hatırdaki tutmak amacıyla yüzüğüne “Vaiz olarak ölüm sana yeter.” ifadesini yazdırmıştır (Aclûni, 2009, 2/112). Gazali, ölümü tefekkür etmenin kişiyi ahirete hazırlanmaya yönelttiğini, ölümden kaçmanın ve ölümü unutmanın ise kişinin dünya meşgalesine fazlaca dalarak kendi gerçeğini unutmasına yol açtığını ifade etmektedir (Gazali, 1993, 4/1121). Ölüm tefekkürü insanın duygularına ve düşüncelerine tesir ederek yaşamında dünya ve ahiret dengesi sağlamasına yol açmaktadır.

İnsanların inanç ve düşünce yapısının içinde yaşadığı zaman ve kültürden izler taşıması sebebiyle, ölüm olgusunun insandaki izdüşümünü görmek için yaşanan çağı ve geçmişten bugüne taşınan kültürü doğru okumak büyük önem arz etmektedir.

2.2. Değişen Dünyada Ölüm Algısı

İnsan varlığına yönelik açık bir tehdit unsuru olagelen ölüm, tarih boyunca kaygı uyandırmış bununla beraber insanlık, ölümlerle açık bir biçimde yüzleşerek ve toplumsal dayanışma içerisinde bulunarak ölüm kaygısıyla baş edebilmiştir. Geleneksel dönemde varlığını her zeminde hissettiren ölüm düşüncesi, modern Batı toplumunda yaşamdan tamamen soyutlanmış ve ölüm hayatın görünür bir parçası olmaktan çıkarılmıştır. Batı düşünce tarihinde felsefi sistem ve dini doktrinlerin etkisi ile ölüme yüklenen “ruhun bedenden tamamen ayrılışı ve yepyeni bir yaşamın başlangıcı” anlamı değişime uğrayarak ölüm artık, “biyolojik bir olay” olarak görülmeye başlanmış ve ölümlerle zihni olarak meşgul olmanın getirmiş olduğu kasvet, ölümün tabu haline gelmesine yol açmıştır (Karaca, 1999, s. 69).

Hâlbuki Batı’da geleneksel dönemin insanı ölümlerle daha samimi olup ölüm ile hayat bir arada görünümünü arz etmekteydi. Ölüm, hayatın bir parçası olduğu gibi hüznün de mutluluğun kardeşi kabul edilirdi. Ancak modern zamanlarda mutlu olmak öncelendiği

için ölüme karşı hüznü duyularını dışarıya yansıtmak yasak kabul edilmiş adeta ölüme konuşmak tabu halini almıştır. Bunun neticesinde de ölüme dair pek çok şey gizlenmeye başlanmıştır (Ariés, 1991, s. 13).

Batılı insanın ölüm karşısındaki tavırları, uygarlıktaki gelişiminin aksine, evcillikten vahşiliğe doğru evrilmiştir. Bu tavırlar, ölüm anlayışından mezar yapımı ve defin törenine, vasiyetlerin içeriğinden yas gösterilerinin anlamına kadar farklı şekillerde kendini gösteren birçok değişime uğramıştır. 18. yüzyılla birlikte Batılı, ölüme, insanı mahveden ve endişe veren bir şey olarak görmüş ve kendinden çok başkasının ölümüyle ilgilenir hale gelmiştir. Başka ölümlere odaklanarak kendi ölümünden kaçış, zamanla mezarlığa tapınmayı beraberinde getirmiş, sonraki süreçte ise ölümden olabildiğince uzaklaşarak ölümün konuşulmasını dahi yasaklama çabası gündeme gelmiştir. Bu dönüşümden nasibini alan vasiyetler de içlerinden dini inançla ilgili kısımların çıkartıldığı, servet paylaşımı yapılan hukuki belgelere dönüşmüştür (Ariés, 1991, s. 12-13).

Fiziksel olgular gibi insan ve topluma dair olguların bilimsel yollarla maddi olarak anlaşılabilmesi tezini savunan pozitivist anlayışın ortaya çıkışıyla beraber insana dair olgulardan biri olan ölüm de anlam daralmasına maruz kalmıştır. Ölüm karşısında benimsenen yeni tavır, mutluluğu korumak için ölümden kaçınmak olmuştur. Refah, cinsellik ve mutluluk düşüncelerinin nihai hedef haline geldiği günümüz Batı toplumlarında, ölüme zihninde yeniden yorumlayıp ölüme hatırlatabilecek şeylerden uzak durmak çağdaş bir davranış biçimi olarak görülmeye başlanmıştır.

Özgürlük ve güvenlik esasını önceleyen modernitede, özgürlüğün en büyük kısıtlayıcısı ve güvenliğin sona erdiği anlamına gelen ölüm hatırlatıcı olgu ve nesnelere kaçınmak gerekli görülmüştür. Postmodernitede ise ölümün kaçınılmazlığını fark eden insan, kendisine gelmeyip başkalarının başına gelen bir ölüm düşüncesine tutunmayı tercih etmiştir. Başkalarının karşılaştığı ölümden korunmak için sağlık, önemli bir sığınak olmuş, tedavi edici tıp kadar koruyucu tıp da önem kazanmış ve bunların sonucu olarak sağlığı dolayısıyla uzun ömrü vadeden beslenme ve yaşam stilleri yaygınlık kazanmıştır. Ölümü hatırlatan yaşlılık da hastalık gibi kaçınılması gerekenler arasında yerini almıştır. Beklenen bir olgu olmaktan gitgide uzaklaşan ölüm, görünür olmaktan çıkarıldıkça daha çok kaygı veren bir hâl almıştır. Bunun doğal bir neticesi olarak insanoğlu, ölüme iyice yabancılaşmıştır.

Hâlbuki varoluşçu psikolojiye göre ölüme yüzleşmenin bireysel tekâmüle katkısı bulunmaktadır. Ölüme yüzleşmek, bireyde; yaşamdaki öncelikleri yeniden düzene koymak, özgürlük, hayatı etkili bir biçimde yaşamak, yaşamın gerçeklerini kabul etmek

(Yalom, 2001) gibi pozitif etkiler meydana getirmektedir. Varoluşçu psikoloji ölümle yüzleşmeyi, hayatı verimli yaşamak için zaruri görse de Batı'da ölüme dair algı değişmeye devam etmiş ve ölüm adeta hastane ile özdeşleşir olmuştur.

2.2.1. Hastane Odalarındaki Yalnız Ölümler

Geleneksel dönemde hayatın aydınlatıcı bir parçası olarak görülen ölüm sayesinde hayat, günümüzde en yoğun şekilde yaşandığı düşünülen modern hayattan daha derin ve yoğun olarak yaşanmıştır. Ölüm döşeğindeki insanla korunan fiziksel yakınlık sayesinde ölüm, etraftakiler tarafından tanık olunarak idrak edilen bir hakikat niteliğini sürdürmüştür. Ölü döşeği, insan topluluğunun tam orta yerinde tutularak büyük küçük herkesin ölüyü ziyaret etmesine imkân sağlayan bir mekân olmuştur (Hick, 1990, s. 239).

Batı'da modernite ile birlikte değişen süreçte artık en yakınların ölümü bile soğuk görülerek ölmekte olan kişiler şehirden uzak, küçük hastane odalarına hapsedilmiş, ölmek üzere olan ağır hastalar, son günlerini yoğun uyuşturucu altında, ailesi ya da çevresinden uzakta geçirmeye mahkûm edilmiştir. Hijyenik koşullarda yaşanan, gözlerden de gönüllerden de irak soyut bir gerçekliğe dönüşen ölüm, yalnız başına ölen insanın hakikati olmaya indirgenmiştir (Göka, 2018, s. 34). Sağlık personeli, cenaze şirketleri ve din görevlilerinin işi haline gelen ölümün bu şekilde kurumsal hale gelmesi kültürel açıdan toplumun ölüme yaklaşımını da bir tabu haline dönüştürmüştür.

Ostaseski'ye göre ölüme bakıştaki değişim, ölümü sükûnet ile karşılayamamayı da beraberinde getirmiş ve ölümün dehşet verici olarak algılanmasına neden olmuştur. Ölüm artık daha yalnız, daha mekanik ve daha insanlık dışı bir hal almış ve ölümün hangi halde gerçekleştiğini teknik açıdan tanımlamak karmaşıklaşmıştır (Ostaseski, 2018, s. 258). Tıp teknolojisi sayesinde doğal ölüm, yerini doktorlar tarafından yönetilen antiseptik ve kurumsallaşmış ölümlere bırakmıştır. Diri ile ölü arasındaki ayrımın giderek bulanıklaştığı yaşam desteği teknolojisindeki ilerlemelerle, ölüm deneyimi felsefi bakımdan da değişime uğramıştır (Kübler-Ross, 2010, s. 17-18).

Postmodernite döneminde, ölümün gerçekliğinin duyumsandığı ve kutsandığı hakikat, ölümsüzlük hayali ile yer değiştirmiştir. Artık anlamlı bir yaşamın ardından gelen ve ölü döşeğinde bile yakınlarla mesajlar vermeyi içeren ölümün bilgeleştiriciliğine teslimiyet, yerini sonsuz yaşama arzusuna bırakmıştır. Baudrillard'ın, gerçekliğe kısa devre yaptırılarak göstergeler aracılığıyla yaratılan şey olarak tanımladığı simülasyon (Baudrillard, 2005, s. 44) sayesinde, gerçeklik, göstergeler arkasında kaybolmuştur. Ölüm hakikatinin yerini gerçeklikten uzaklaşmaya imkân sağlayan gelişmiş tıp ve

teknoloji sayesinde uzun ve sorunsuz yaşama arzusu almıştır. Aslında bu düşüncenin kökeni daha eski dönemlere dayanmaktadır.

Nietzsche, öldüğünü düşündüğü Tanrı'nın yerini sağlığın alacağını ifade ederken (Chul-Han, 2015) Foucault da benzer biçimde tıbbın eski zamanlardaki din adamlarının fonksiyonunu üstlendiğini ifade etmiştir (Foucault, 1977, s. 27-28). Lupton daha ileriye giderek tıba iman etmekten bahsetmiş ve bunun bir çeşit mezhep öğretisine dönüştüğünü belirtmiştir (Lupton, 2012, s. 8). Bilinen ancak onaylanmayan bir tecrübe olan ölüm, postmodern Batı toplumunda gelişmiş teknoloji ve bilimselliğe rağmen baş edilemeyen ve düzen bozan düşman veya şifası bulunmayan bir virüs şeklinde görülmektedir. Ölümden olmasa da onu çağrıştıran şeylerden kaçınan modern Batı insanı için kamusal ölme formu olan ölüm döşegi kadar mezarlıklar da dehşet verici bir hâl almıştır (Demir, 2017, s. 193-194). Modernite ve postmodernitenin etkisiyle cenaze merasimlerindeki değişimler de dikkat çekicidir.

2.2.2. Cenaze Merasimleri ve Mezarlıklardaki Dönüşüm

Ölen kişinin evden hastane odalarına taşınmasıyla ölüm ânından kendini soyutlayan modern Batı'da bununla da yetinilmemiş postmodernite ile birlikte korkunç görümlü ölüm, süslenerek bir nebze güzelleştirilmek suretiyle taziye evleri ve çadırları ya da tören salonlarına taşınmıştır.

Cenaze merasimlerinin evlerden tören salonlarına taşınmasıyla adeta evlerin bu işlerle kirletilmesi önlenmiş, tören salonları çiçeklerle donatılmıştır. Günümüz Amerika'sında ölümün harici hatırlatıcıları; süslü cenaze törenleri, gösterişli mezar taşları, odalara asılan siyah tüller, yas kıyafetleri, ölü bekleme ziyaretleri ve yıllık hatırlamaları olup başsağlığı dilemek bile başlı başına sıkıntılı bir görev halini almıştır (Karaca, 2000, s. 77). Türkiye'de ise dini inanışla paralel şekilde oluşan ölüm sonrası yakınlarla hediye edilen şeker, çay, kahve vb. geleneksel ikramlar; yapılan mevlitler, sene-i devriyede tekrarlanan Kur'an okumaları gibi davranışlar ölünün ardından yakınları tarafından yapılması gereken birer vecibe halini almıştır.

Aslında İslam dininde ölümle ilgili üzüntü ve kederin canlı tutulması ve matemin sürdürülmesi uygun görülmemektedir. Bu yüzden ölüm yıldönümleri ve ölüyü anma törenleri düzenlenmemektedir. Özel bir zamanla kısıtlamayıp her daim dua etmek İslam dininde tavsiye edilmiştir. Bu yaklaşım, ölümlere olduğu gibi dirilere de yararlıdır. Toplumsal olarak da önemli görülmektedir (Uludağ, 2007, s. 34-35).

Modern ve postmodern dönemde Batı'da mezarlıkların geleneksel bağlar ve ilişkiler sisteminden uzaklaşıp tecrit edilmesi, diğer insanların müdahaleleri ve katılımlarının gitgide azalması bir yapaylaşma ve mekanikleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Cenaze ve defin hizmetlerinin artık profesyonelleşmiş birimler ve kurumlarca yürütülmesi bireyselleştirici şehir yaşamının zorunlu bir sonucu olmakla birlikte bu gelişme, insanı ölümlle yüzleşmekten ve onunla ilgili bulunan dini ve geleneksel belleğin müktesebatından koparmaktadır. Modern insan gitgide mezarlık tecrübesinden uzaklaşmaktadır. Cenaze ve defini görmeyen, mezarın üzerine toprak atarak dua edemeyen ve tabiri caizse olan biten her şeyi uzaktan seyreden insanlar, bu süreç içerisinde kolektif dini-kültürel belleği de kaybetmektedir (Çelik, 2018, s. 24).

Tüm geleneklerde kabirler simgesel anlamda önemli fonksiyonlara sahiptir. Kabirler bir taraftan öteki dünyaya açılan kapılarken diğer taraftan da ölümü hatırlatıcı fonksiyon icra ederler (Demirci, 2001, s. 34). Batı'da moderniteyle birlikte mezarlıkların yaşam alanlarının dışına çıkarılmasıyla gözlerden ıraklaştırılan ölümden soyutlanma postmodernitedeki insana yeterli gelmemiş, mezarlıkların etrafındaki duvarların yükseltilmesi ya da mezar taşları ve çiçeklendirmeler yaparak mezarların görünümlerinin güzelleştirilmesi yoluyla ölümün soğuk yüzünden sakınılmıştır. Bir nevi hakikat, kişinin kendi yorumladığı imajla yer değiştirmiştir. Günümüzde ölüm, toplumsal yaşamdaki merkezi rolünü kaybetmiş olup yeni yapılan kentlerde ya da modern metropollerde hem fiziki mekân hem de zihinsel mekân olarak ölümlere öngörülen hiçbir şey kalmamıştır.

İslam dininde kabirler ibret alma mekânları olarak görülmüştür. Hz. Peygamber'in "Kabirleri ziyaret ediniz. Çünkü kabir ziyareti, ölümü ve ahireti hatırlatır." beyanı (Hanbel, 2014, s. 145) mezarlık ziyaretinin önemini vurgulamaktadır. Bu ziyaretlerle ölümlün hatırlanması ve ziyaret edenlerin ibret alması amaçlanmaktadır.

Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinde mezarlıkların camilerin bahçelerinde yer almasının nedenlerinden birisi de bunları gören müminlerin namazda ilahi havaya girebilmelerini sağlamaktır (Daryal, 2015, s. 121). Hz. Peygamber'in beyanları ve İslam bilginleri ve mutasavvıfların etkisiyle mezarlık ziyareti ölümlü yâd etmenin ötesinde ibret almak ve yaşamı düzenlemek için gerçekleştirilen tefekkür ziyareti haline dönüşmüştür. Dolayısıyla İslam'da mezarlıkların şehir dışına çıkarılması gibi bir uygulama söz konusu değildir.

2.2.3. Ölüm ve Mahremiyet

İngiliz sosyolog Gorer'in çalışmasında yer verdiği ölüm, en temel yasak konusu olma noktasında cinsellik ile yer değiştirmiştir. Zira geleneksel toplumlarda çocuklara bir leylek tarafından getirildikleri hikâye edilmesine rağmen çocuklar, ölüm ânında kişinin yatağı civarında düzenlenen büyük vedaya kabul edilirdi. Bugün ise çocuklara küçük yaşlardan itibaren aşk ve cinsellik konusunda fazlaca bilgiler verilmeye başlanmış ancak çocuklar dedelerini uzun zaman görmeyip de şaşkınlıklarını belirttikleri zaman onlara dedelerinin çiçekler arasında ve çok güzel bir bahçede bulunduğu söylenir olmuştur (Gorer, 1955). Batı'da postmodernite döneminde ölüm gizlenmeye devam edilirken mahrem olan ne varsa umumi hale getirilip adeta yön değiştirilerek dikkatlerin odak noktasının ölüm olmasından kaçınılmıştır. Mahrem kalması gereken yaşantıların alenen yaşanmasıyla "Benim için ölüm yok, işte bak, en ince ayrıntısına kadar hayattayım, varım!" mesajı verilmek istenmektedir.

Doğal ve toplumsal bir olay olmaktan çıkan ölüm olgusu kadar, ölünün ya da ölmekte olan birinin yanında bulunmak, cenazeyi beklemek ve taziye ziyaretleri pek çok kimsenin karşılaşmak istemediği işler haline gelmiştir. Ölüm, ağza hiç alınmaması gereken uğursuz bir kelimeye dönüşerek kötü, pis ve uygunsuz olarak algılandığı için bunun yalnızlık içinde ve gizli yaşanabileceğine adeta hep birlikte karar verilmiştir. Uygarlığın yazılı olmayan yasası, "Ölümden olabildiğince kaçmak ve uzaklaşmak gereklidir!" demekte ve adeta herkes bu yasaya uygun yaşamaya gayret etmektedir (Göka, 2018, s. 32). Postmodernite ile birlikte bu kaçış, tatiller ve turistik seyahatler yoluyla yaşanan mekânlardan uzaklaşmaktan daha ileriye geçerek insanın kendinden kaçmasına kadar vardırılabilmektedir.

2.2.4. Ölümden Şiddetle Kaçma

Ölümü inkâr edemeyen insanın, Vietnam'dan sağ çıkabilirse ya da otoyolda yüksek hız yapabilirse ölüme karşı başışıklık kazandığını düşündüğünü belirten Kübler-Ross, böylece insanın ölüme meydan okuyarak ona hükmetmeye çalıştığını iddia etmektedir. Eğer bütün bir toplum böyle bir korkudan mustarip ise ve ölümü inkâr ediyorsa ancak ölümü yok edici niteliği bulunan savunma mekanizmalarına başvurmak zorundadır (Kübler-Ross, 2010, s. 24). Bu bakış açısına göre, sayısı günbegün artan cinayetler, ayrıştırıcı örgütsel faaliyetler, terör eylemleri, savaş ve diğer pek çok suç, ölümü vakur bir şekilde kabullenemeyişin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Günümüzde şiddet olaylarındaki artışlar, anlık öfke patlamaları sonucunda gerçekleşen suçlar, planlanarak işlenen cinayetlerle ölümü hayatımızdan çıkarma çabaları arasındaki doğru orantılı ilişki göz önüne alınırsa Kübler-Ross'un tespitlerinin ne kadar yerinde ve

önemli olduğu anlaşılır. Bireylere ölümlü oldukları gerçeğinin hatırlatılarak her bir fertte farkındalık oluşturulması elzemdir. Belki de günümüzde artan toplumsal sorunların çözümü burada saklıdır.

2.3. Ölüm ve Hayatın Anlamı

Batı'da geleneksel dönemde, ölüme karşı yaygın olan ve uzun süre sergilenen tavır, türün kolektif kaderine boyun eğmesi olup bu tavır, "Hepimiz öleceğiz!" şeklinde özetlenebilirdi ve o zamanki insanlar da herkesin ölümlü olduğu düşüncesini pek zorlanmadan kabul ederdi (Ariés, 2015, s. 61-62). Geleneksel insan, öleceğini sezdiğinde ona karşı bir direnme ve reddetme tutumu içine girmez, hazırlıklarını tamamlayarak ailesinin yanında, sevenlerinin, sevdiklerinin arasında can verirdi. Onun en büyük korkusu yalnız başına ölmektir (Göka, 2018, s. 32). Geleneksel insanın yaşam biçimi ölüm zamanı gelene dek onlara sahip olmaları icap eden bütün bilgileri sunan ve öte dünyaya gitmeden önce çözmek isteyecekleri, soru bırakmayan bir hayat biçimiydi. Yaşamış oldukları hayattan memnun oldukları söylenebilirdi. (Weber, 2000, s. 214).

Modernitenin üç sacayağından biri olan bilimin hızlı bir şekilde ilerlemesiyle ölüm gerçeği daha korkutucu bir hal alarak bu hakikatin inkârı söz konusu olmaktadır. Ölüme ilişkin sözcükler özenle seçilmekte, ölümler uyur gibi lanse edilmekte, şayet hasta evde ölecek kadar şanslıysa ortamın gerginlik ve kargaşasından korunması için çocuklar ortamdaki uzaklaştırılmakta, çocukların ölmek üzere olan ebeveynlerini hastanede ziyaretlerine izin verilmemekte, hastalara gerçeğin söylenip söylenmemesi noktasında da çeşitli tartışmalar yapılmaktadır (Kübler-Ross, 2010, s. 17).

Weber'e göre modern Batı insanı için ölüm anlamsız bir olgudur. Zaten modern insanın devam ettirdiği, anlamdan yoksun ve devamlı gelişim üzerine bina edilmiş bu hayat da anlamsızdır. (Weber, 2000, s. 214-215).

Postmodernitedeki bireye özgüçlük ile birlikte, diğerlerinin rahatını kaçıran endişesiyle ölüm gizlenmekte, üstü örtülmek istenen rahatsız edici bir şeye dönüşmektedir. Ölümden gittikçe daha az bahsedilmekte, bu konu kısa kesilmek yoluyla ötelenmekte hatta sessiz kalınarak tepki verilmektedir. Bunlar temelde ölüme karşı saygının yitirilmesi anlamına gelmektedir. Yaşanan bu durumun bir sonucu olarak birey, ölüme yabancılaşır. Sonuç olarak insan kendisine yabancılaşır ve ölüm daha korkutucu ve mümkün olduğunca kaçınılması gereken bir olguya dönüşür (Tanhan, 2007, s. 24). Günümüz insanı da yaşamının sınırlı olduğunun farkında olmakla birlikte gerek bilinç gerekse yaşantı düzeyinde geleneksel dönemdeki güçlü ölüm algısına sahip olamamaktadır.

3. Sonuç ve Öneriler

Geleneksel dönemde Batı'da felsefi sistem ve dini doktrinlerin etkisi ile ölüme ruhun bedenden tamamen ayrılışı ve yepyeni bir yaşamın başlangıcı ve yeniden doğuş şeklinde bir anlam yüklenmiştir. Modernite ile birlikte değişen yaklaşımlarla ölüm, sadece biyolojik bir olgu şeklinde görülmeye başlanmıştır. Postmodernitede ise ölümün insanı mahveden ve insana kaygı yaşatan bir olgu olarak görülmesi insanların kendi ölümünden ziyade başkalarının ölümü ile ilgilenir hale gelmesine yol açmıştır. Başkalarının ölümlerine odaklanarak kendi ölümünden kaçma yaklaşımı önceleri mezarlığa tapınma gibi anlayışları beraberinde getirmiş sonraki süreçte ise ölümden kaçarak onu yasak hale dönüştürme çabası gündeme gelmiştir. Ölüm, pozitivizmin de etkisiyle anlam daralmasına maruz kalmıştır.

Modern Batı insanı, sınırsız özgürlüğünü kısıtlayıcı olarak gördüğü ölümlü yok edemediği için onu konuşulmaktan ve görünür kılmaktan müstağni bir hale getirerek ölümün gözlerden uzak, modern mabetlerden biri olarak görülen hastanelerde gerçekleşmesi ile kendini ölümden soyutlamıştır.

Ölümün bütün aşamalarıyla hastanelerde gerçekleşmesini sağlayarak ölümlü saklayan tıbbi yücelten postmodern Batı insanı ise ölümün kaçınılmazlığının farkına varmış ancak kendisi dışındaki insanların başına gelecek olan bir ölüm düşüncesine sarılmıştır. Başkalarının karşılaşmış olduğu ölümden korunmak için sağlık en önemli sığınak olmuş, tedavi edici tıp kadar koruyucu tıp da önem kazanmış ve bunların sonucu olarak postmodern dönem insanının sağlıklı olmaya ve dolayısıyla uzun yaşamı vadeden beslenme ve yaşam stillerine yönelişi artmıştır. Bu durum insanın, kusursuz beden ve mükemmel sağlık imkânı sunarak ölüm düşüncesinden uzaklaşma konforunu sağlayan tıbbi yönelmesine ve modern tıbbi adeta tanrı gibi görmeye başlamasına neden olmuştur. Burada ölümlü hatırlatan yaşlılık da hastalık gibi şiddetle kaçınılması gerekenler arasında yerini almıştır.

Modern ve postmodern dönemin insanı sağlıklı ve kusursuz bir bedene ulaşmak için ne kadar çabalarsa çabalasın geleneksel insanın mutluluğuna erişememekte, ne kadar kaçınırsa kaçınısın en nihayetinde ölümlü karşılaştığında kişisel biricikliğinin bir mit olduğunu öğrenince öfkelenmekte ve hayatın kendisine karşı dürüst davranmadığını hatta kendisini aldattığını düşünmektedir.

Genel olarak modern ve postmodern dönemin ölümlü karşı yaklaşımını benimseyerek ölümlü yüzleşmek yerine ölümlü inkâr etme yolunu seçen birey ve toplumlar, ölümlü yok

sayıcı niteliğe sahip bulunan çeşitli savunma mekanizmalarına başvurmak durumunda kalacaktır. Ancak geleneksel insanın hayatın ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü ve yaşamın içindeki kaçınılmaz bulunan ölümle yüzleştiği gibi yüzleşmeyi başarabilen postmodern insan, sonunda herkes gibi sıradan bir insan olduğu hissini de kabule mecbur kalacaktır. Bu kabul, onu ölüme yakınlaştırdığı gibi onun yaşama yönelik bakış açısında da olumlu değişikliklere yol açacaktır. Bu sürecin sonunda imajdan gerçekliğe kavuşan insan sürekli aradığı mutluluğa da kapı aralamış olacaktır.

Psikoloji alanında Freud ile başlayan süreçte ölüme dair birçok fikir öne sürülmüştür. Ölüm gerçeği ile yüzleşme noktasında önemli çalışmalar yürüten varoluşçu psikoloji yaklaşımı, ölümle yüzleşmenin bireysel tekâmüle önemli katkısının olduğunu vurgulamaktadır. Kişinin kendisini ölüme yakın hissetmesi bireyin dünyaya bakışında pozitif psikolojik etkiler meydana getirebilecektir. Bu pozitif psikolojik etkilerden bazıları şunlardır: yaşamdaki öncelikleri ve yaşam amacını yeniden belirlemek, özgürlük, hayatı etkili, faydalı ve dolu dolu yaşamak, yaşamın değişmez gerçeklerini kabullenmek.

Burada, sonsuzluk hayali ile yaşayan ancak ölüm ve anlam konusunda yüzleşmeden kaçınarak ölümü yok sayma, inkâr etme gibi çeşitli yollara başvurup umutsuzluğa sürüklenen, depresyon, anksiyete ve panik bozukluk gibi rahatsızlıklara düşer olup psikiyatrist ve psikologların kapısını aşındıran çağın insanına psikoterapi sürecinde sergilenen tutum büyük önem arz etmektedir. Terapi sürecinin sonunda bireyde beklenen değişim; ölümle ilgili farkındalık kazanması, kaçınılmaz bir gerçek olan ölümü, geçmişin müktesebatından yararlanarak ayet-i kerimeler, hadis-i şerifler ve tasavvufta vurgulandığı şekliyle idrak edip tefekkür edebilmesi ve nihayetinde ölümle yüzleşmesidir.

Bu bağlamda lüks hastane odalarına terk edilen hastalardan kaçınmak yerine özellikle hasta ziyaretleri yapılması, korkulan kalın duvarlarla çevrili mezarlıkların ziyaret edilmesi, her gelişim düzeyinde ölümün konuşulabilir hale getirilmesi yani ölümle yüzleşme yapılması faydalı olacaktır. Günümüz insanı ölümden kaçınmak yerine, kendisinin de mutlaka öleceği, ölümden sonra hayatın farklı bir boyutta devam edeceği inancı ve bu inançtan doğan ümit sayesinde ölümle ilgili bunalımlarını, endişelerini ve kaygılarını azaltarak atalarının elde etmiş olduğu mutluluğa erişebilecektir. Böylece birçok psikolojik rahatsızlığın kökeninde bulunduğu iddia edilen ölüm korkusu ve kaygısı azaltılmış olacak ve günümüz insanı da geçmişte olduğu gibi hayatı yoğun stres yerine daha fazla sükûnet ve huzur içinde yaşayabilecektir.

Kaynaklar

- Adorno, M. H. (1995). *Aydınlanmanın diyalektiği*. (O. Özügül, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Aldemir, O. (2014). *Kur'an ve sünnette yaşlanma ve yaşlılık*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Ariés, P. (1991). *Batılının ölüm karşısında tavırları*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: Gece Yayınları.
- Acluni, İ. M. (2009). *Keşfü'l hafa*. (M. Genç, Çev.) İstanbul: Beka Yayınları.
- Ariés, P. (2015). *Batıda ölümün tarihi*. (I. Gürbüz, Çev.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Aslan, G. (2011). Ortaçağdan günümüze modernite: doğuşu ve doğası. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(7).
- Baudrillard, J. (2005). *Simülakrlar ve simülasyon*. (O. Adanır, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Beyhakî, İ. (2010). *Kitâbü'z-zühd*. (E. Yıldırım, Çev.) İstanbul: Semerkand Yayınları.
- Bilmen, Ö. N. (1967). *Dinî ve felsefî ahlâk lügatçesi*. İstanbul: Bilmen Yayınevi.
- Bingöl, U. (2017). Postmodernizm ve gelenek. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, 3.
- Chul-Han. (2015). *Yorgunluk toplumu*. (S. Yalçın, Çev.) İstanbul: Açılım Kitap.
- Çelik, C. (2018). Şehir ve makber, ölümün ve mezarlığın kentsel tecriti. *Düşünen Şehir (Diğer Kurumların Hakemli Dergileri)*, 5, 16-25.
- Daryal, A. M. (2015). *İslamın değerleri ve yorumları*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Demir, S. T. (2017). Modernite ve ölüm: açık erişimli ölüm döşeğinden izole yoğun bakım ünitelerine beden ve ölmenin değişen yüzü. *Global Media Journal TR Edition*, 7(14), 190-202. Erişim adresi: sertac_timur_demir_-_modernite_ve_olum_acik_erisimli_olum_doseginden_izole_yogun_bakim_unitelerine_bedenin_ve_olmenin_degisen_yuzu.pdf
- Demirci, K. (2001). Kabir. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C.24, ss.33-35). TDV Yayınları.
- Foucault, M. (1977). *Discipline and punish: birth of the prison*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Freud, S. (2002). *Metapsikoloji*. (E. K. Kapkın, Çev.) İstanbul: Payel Yayınları.
- Gazali, M. (1993). *İhyau ulûmi'd-din*. (A. Arslan, Çev.) İstanbul: Merve Yayınları.
- Giddens, A. (2004). *Modernliğin sonuçları* (3. Basım b.). (E. Kuşdil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gorer, G. (1955). The pornography of death. *Encounter*, 5(4), 49-52.
- Göka, E. (2018). *Hoşçakal*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Hanbel, A. (2014) *Müsned*. (H. Yıldız, Çev.) İstanbul: Ocak Yayınları.
- Hick, J. (1990). Değişen ölüm sosyolojisi. (T. Koç, Dü.) *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(7).
- Karaca, F. (1999). Ölümle ilgili davranış örüntüleri açısından modern batı ve türk islam kültürü. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12. Erişim adresi: __l__mle __lg__l__davranı__ __r__nt__ler__ a__ısından modern batı ve t__rk __slam k__lt__r__[#39282]-33039.pdf
- Karaca, F. (2000). *Ölüm psikolojisi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Kierkegaard, S. (2001). *Ölümcül hastalık umutsuzluk*. (M. M. Yakupoğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kierkegaard, S. (2013). *Aforizmalar*. (N. Beier, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

- Kübler-Ross, E. (2010). *Ölüm ve ölmek üzerine*. (E. Uşşaklı, Çev.) Ankara: April Yayıncılık.
- Lupton, D. (2012). *Medicine as culture: illness, disease and the body in western societies*. New Delhi and Singapore: Sage Publications.
- Mevlânâ, C. R. (1957). *Dîvân-ı kebîr*. (Gölpınarlı A. Haz.) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mevlânâ, C. R. (1995). *Mesnevî*. (İzbudak, V. Çev.) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Nietzsche, F. (1959). *Life against dead*. (N. Bown, Dü.) New York: Vintage Books.
- Ostaseski, F. (2018). *Beş davet-ölüm hayatı dolu dolu yaşamayı nasıl öğretir?* (D. Uz, Çev.) İstanbul: The Kitap Yayınları.
- Tanhan, F. (2007). Ölüm kaygısıyla başetme eğitiminin ölüm kaygısı ve psikolojik iyi olma düzeyine etkisi. *Doktora Tezi*. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tirmizi, İ. (2019). *Sünen'üt-tirmizi*, (M. Türk, Çev.) İstanbul: Kitap Dünyası Yayınevi.
- Türkçe Sözlük (I-II). (2010). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu.
- Uludağ, S. (2007). Ölüm, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34, İstanbul: TDV Yayınları.
- Weber, M. (2000). *Sosyoloji yazıları*. (T. Parla, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Williams, J. R. (2005). *Heidegger'in din fesevesi*. (M. Türkeri, Çev.) İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Yakıt, İ. (1993). *Batı düşüncesi ve mevlana*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Yalom, I. (2001). *Varoluşçu psikoterapi*. (Z. İ. Babayiğit, Çev.) İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Yanbastı, G. (1990). *Kişilik kuramları*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, S. A. (2001). Modernizme bir başkaldırı projesi olarak postmodernizm. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 93-108. Erişim adresi: [arastirmax-modernizme-bir-baskaldiri-projesi-olarak-postmodernizm.pdf](#)